

Stilstaan om weer verder te gaan

Mensen zijn voortdurend op zoek naar zin en samenhang in hun leven. Steeds proberen ze hun uiteindelijke grond onder hun bestaan en diepste intenties van hun handelen te verklaren. We zouden deze zoektocht 'levensbeschouwing' kunnen noemen.

Levensbeschouwing is dan een proces dat een mensenleven lang gaande blijft en waaraan niemand zich kan onttrekken. Het is een continu ontwikkelings- en groeiproces van zoeken en vinden rond kwesties van uiteindelijke zin en samenhang in het leven. Een proces dat zich vooral verdicht en intensiveert in zogenaamde 'grenssituaties': momenten van vreugde, verdriet, verwondering, gebrokenheid. Een proces rond momenten, waarop we eigenlijk alleen nog maar 'waarom' of 'waarom ik' kunnen vragen. Het is bovendien een proces dat zich voltrekt in een voortdurende dialoog en ontmoeting met andere mensen die eveneens niet anders kunnen dan op zoek zijn. Kenmerkend daarbij is dat de vragen door het 'vinden' van antwoorden niet worden opgelost, maar zichzelf telkens opnieuw en op een nieuwe manier stellen. De gevonden antwoorden blijken steeds vooral voorlopig te zijn.

OP ZOEK NAAR EEN SAMENHANGEND GEHEEL

De meeste mensen zullen hun leven lang blijven proberen zichzelf en hun omgeving te structureren en vorm te geven tot een voor hen aanvaardbaar en zinvol geheel. Dat resulteert - zo goed als onvermijdelijk - in een eigen persoonlijke levensovertuiging die het karakter kan hebben van een samenhangend geheel van waarden en uiteindelijke zingeving, maar die evenzeer fragmentarisch, brokkelig en van verschillende kanten samengeraapt kan zijn. Waar groepen mensen

anderen ontmoeten, zich herkennen in elkaars zoekproces en in gevonden mogelijke (voorlopige) antwoorden samen verder optrekken, spreken we van een levensvisie. Voorbeelden daarvan zijn niet alleen de grote wereldgodsdiensten als christendom, jodendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme, maar ook geestelijke stromingen als humanisme, taoïsme, hedonisme, enzovoort.

MOMENTEN IN EEN PROCES

Onderwijsleerprocessen met het oog op zingeving en levensbeschouwing, kunnen in dit opzicht een belangrijke bijdrage leveren aan het samen met anderen kunnen omgaan met de vragen van het leven, aan de verbreding van de horizon, zelfstandige oordeelsvorming en persoonlijke stellingname van leerlingen. Het pedagogisch en sociaal belang van onderwijsleerprocessen staat dan ook altijd voorop. In de woorden van cultuureconoom Arjo Klamer geformuleerd:

'Een belangrijk deel van de opvoeding is de ontwikkeling van het vermogen tot empathie, het omgaan met andere mensen, het aangaan van relaties, samenwerking en zorgzaamheid: het sociaal kapitaal. Vanzelfsprekend ontwikkelen kinderen hun sociale vermogen voor een belangrijk deel thuis. Maar de school heeft hier ook een vooraanstaande rol. Religie past in het onderwijs alleen al ten behoeve van het wenselijk sociale kapitaal van een ieder die in onze samenleving mee wil doen.'

(Arjo Klamer in *Priessch Dagblad* 28, september 1999.)

Maar om levensbeschouwelijke lagen, de levensbeschouwelijke dimensie van ons leven in de werkelijkheid op het spoor te komen, zullen kinderen moeten leren zich een weg te banen in een moderne samenleving die de maatschappelijke context vormt waarin de levensbeschouwelijke invalshoek aan de oppervlakte komt.

'Kunnen planten ook verdrietig zijn?' 'Komt er ooit een einde aan de lucht?' Kinderen kunnen soms hele lastige vragen aan volwassenen stellen. Vragen ook waarop het antwoord eigenlijk niet het belangrijkste is, maar waarover je met kinderen wel verder kunt nadenken. En misschien lukt het om, in plaats van alleen te onderwijzen, kinderen 'het wonder te wijzen' en samen op zoek te gaan naar de verborgen kanten van de werkelijkheid, naar het 'geheim achter de dingen'.

Daarvoor is niet alleen een ordelijk en systematisch leerproces noodzakelijk, maar ook de ruimte om op specifieke momenten stil te staan bij de eigen levenservaringen. Dat zijn momenten van rust die ons overkomen. Maar het zijn zeker ook momenten van rust die bewust gezocht zullen moeten worden en dan ook gevonden kunnen worden. Dan kan én zal bovendien duidelijk worden dat levensbeschouwelijkheid een uiterst belangrijk aspect vormt van alles wat mensen zeggen en doen. Dit zichtbaar maken van de levensbeschouwelijke dimensie is de uitdaging voor iedere leerkracht in het primair onderwijs.

VIEREN

Op bepaalde momenten 'stilstaan-bij' en 'het wonder wijzen' kan een mooi voornemen van de school als geheel of van individuele leerkrachten zijn. Maar als voor

nemen blijft het leeg wanneer daar geen handen en voeten aan wordt gegeven. Dergelijke momenten vragen er namelijk om in tijd en ruimte gefixeerd te worden en om vorm en inhoud te krijgen. Anders gezegd: ze vragen er om rust te houden, los te laten, ruimte te zoeken, kortom om te vieren.

Vieren - ook op school - komt dan in het licht van een heel fundamentele menselijke vaardigheid te staan. Een vaardigheid die te maken heeft met oog en aandacht hebben voor en met stil durven en kunnen staan bij belangrijke, blijde en droevige momenten in het leven. Maar ook bij 'gewone' momenten in de dagelijkse gang van zaken.

Vieren heeft te maken met vorm en uitdrukking durven geven aan de belevingen en emoties die op dergelijke momenten spelen. Vieren draagt in dat opzicht ook bij aan de ontwikkeling van identiteit.

Juist als podium waarop volop ruimte is voor de sociaal-emotionele laag, levert vieren precies ook binnen het kader van een basisschool een fundamentele bijdrage aan de persoonsvorming en identiteit van kinderen.

Vieren heeft per definitie een opvoedende, pedagogische betekenis.

RITUELEN EN SYMBOLEN

Vieren heeft ook altijd val/J. doen met rituelen. Rituelen zijn in wezen iets heel elementairs en alledaags. Feitelijk behelzen ze al de grotere en kleinere min of meer vaste handelingspatronen die aan ons leven van alle dag tussen opstaan en slapen gaan ten grondslag liggen. Ze geven er vorm aan, omdat ze voor ons een manier zijn om als het ware orde in een voortdurende chaos te scheppen. Ze helpen ons om er greep op te krijgen en te houden en om ons er veilig te voelen.

Ze zijn nodig omwille van de continuïteit en samenhang van ons leven. 'Geen rituelen': ze horen als van nature bij het leven en dragen bij aan de kanalisering van belevingen.

Rituelen in meer strikt rituele zin zijn niet te rekenen tot de wereld van het 'praktisch nut', maar voelen zich veel meer thuis in de wereld van het symbolische. In rituelen proberen mensen iets tot uitdrukking te brengen dat te groot en te diep is om te bevatten en waarvoor woorden vaak ontoereikend zijn of tekortschieten. Ze verwijzen dan, ook naar iets anders, naar een diepere werkelijkheid waarin het wezenlijk gaat om waarde en zin. Ze voeren binnen in de wereld van het geheim, ze openen vensters naar het transcendent. Dergelijke rituelen kunnen dus bijdragen tot religieuze, godsdienstige ervaringen en meewerken aan de ontwikkeling en groei van een eigen religieuze, godsdienstige identiteit.

VIEREN EN RITUELEN OP SCHOOL

Iedere school 'viert' met de regelmaat van de klok: verjaardagen, afscheid van groep 8, begin en einde schooljaar, Suikerfeest, carnaval, Sinterklaas, Kerstmis.

Een school kan zich op kleine en grote, verwachte en onverwachte momenten als het ware 'in de kaart laten kijken': op momenten met emotie doen wij zó met elkaar, in alle geborgenheid en veiligheid. Vieringen maken onvervangbaar deel uit van de pedagogische opdracht van de school, ook al horen ze dan misschien niet tot het kennis-inhoudelijke pakket dat een school haar leerlingen te bieden heeft. Zij het misschien op bescheiden wijze en mondjesmaat, kunnen scholen op deze manier bijdragen aan de ontwikkeling van levensbeschouwelijke, religieuze, godsdienstige identiteit van kinderen. Vieren moet wel geleerd worden. Het moet ons eigen worden.

Anders blijft het al gauw iets dat we bij voorkomende speciale gelegenheden van de bovenste plank in de kast pakken, de plank waar we alleen onze bijzondere effecten bewaren. Vieren zelf wordt dan gemakkelijk een exercitie in het op onze tenen lopen. Maar vieren valt te leren: gewoon in onze eigen groep met onze eigen leerlingen.

Werk maken van vieren in de klas en op school

WEEKAFSLUITING OP KLASNIVEAU

U Iedereen kent het wel. De (zoveelste) schoolweek zit er weer bijna op. Een gewone week: eigenlijk is er niets bijzonders gebeurd, geen speciale hoogte- of dieptepunten, alles ging zo zijn gangetje. De laatste schooldag loopt meer of minder rustig naar zijn einde. Natuurlijk kunnen we gewoon in de stroom van dat moment meegaan tot het moment komt om nog even met de kinderen op te ruimen, jassen aan te doen, dag te zeggen en naar huis te gaan. De week glijdt naadloos en haast ongemerkt over in het weekend.

Maar toch is dit een 'gewoon' moment in de dagelijkse gang van zaken, waar zonder al te veel moeite juist een ietsje meer van valt te maken.

Een ogenblik om met bescheiden middelen te markeren tot een moment waarop het mogelijk is de week ook echt af te ronden door samen een punt te zetten; een moment ook om desgewenst vorm en uitdrukking te geven aan belevingen en emoties die misschien spelen of die misschien gespeeld hebben.

En de middelen daarvoor kunnen echt bescheiden zijn.

Kring

In plaats van vrijdagmiddag in een beweging over de weekend-drempel te stappen, kun je er een gewoonte (ritueel) van maken om met elkaar nog één keer deze week in de kring (symbool) te gaan zitten (ritueel).

Kleed

Nu is dat op zich natuurlijk niet zo bijzonder want elke week zitten we meerdere keren met elkaar in een kring. Je kunt van deze kring echter heel gemakkelijk een bijzondere kring (symbool) maken door op de vloer midden in de kring een kleed (symbool) te leggen (ritueel). Niet zomaar een van de speelmaten, maar een bijzonder kleed (kleur, patroon, vorm) dat je in het vervolg ook alleen maar voor deze gelegenheid aan het eind van elke schoolweek zult gebruiken.

En helemaal bijzonder is het als je een kleed hebt, dat je samen met de kinderen gemaakt hebt. Bijvoorbeeld door speciaal voor deze ene gelegenheid van de week

een kleurige doek te schilderen.

Kaars

Op het kleed waar we bij elkaar gaan zitten, kun je verder een kaars (symbool) zetten. De bedoeling is niet een petieterig waxinelichje, maar een flinke, opvallende kaars, die een bijzondere waarde kan krijgen door de manier waarop je ermee omgaat. Deze ene kaars krijgt een vaste plaats in het lokaal. Deze ene kaars gebruik je alleen maar voor deze bijzondere kring aan het einde van de week. De kaars haal je aan het begin van de kring van haar vaste plaats om haar in het midden te zetten (ritueel). Samen met het aansteken (ritueel) ervan - al dan niet door een van de kinderen - markeert dat het begin van het in-de-kring-zijn.

Verhaal

Als het vervolgens stil geworden is, breekt het moment aan om een verhaal (symbool) te vertellen (ritueel).

Zeker in het begin, de eerste weken - als de kinderen nog volop bezig zijn met de vorming van en met het wennen aan deze nieuwe gewoonte van het afsluiten van een week (ritueel) - kan het om het even welk verhaal zijn. Wel een verhaal dat past bij onze kinderen en bijvoorbeeld bij de tijd van het jaar.

Als onze weeksluitingsgewoonte gewend raakt en daarmee trekjes van een viering begint te krijgen, biedt het (vertellen van het) verhaal zelf allerlei mogelijkheden. Zo is er de mogelijkheid om bij wijze van opstap zelf kort terug te kijken op de dag of op de week die achter ons ligt, om kort iets te delen over onze eigen belevingen erbij, over gevoelens en emoties die wakker geroepen zijn. Dat zal zeker het geval zijn als er voor de kinderen of voor onszelf iets bijzonders en dus belangrijks is gebeurd.

Maar hetzelfde kun je ook tot uitdrukking proberen te brengen in het verhaal, dat je voor deze gelegenheid kiest. Verhalen zijn immers spiegels van de werkelijkheid. Verhalen nodigen ons uit om in te stappen en om binnen het verhaal de werkelijkheid (opnieuw) mee te voltrekken en te beleven. Verhalen nemen ons mee in mogelijkheden om in die werkelijkheid te staan en om er mee om te gaan. En als zodanig kan het een spiegelende omweg zijn om te

leren over onze eigen werkelijkheid van alle dag en ons eigen vallen en opstaan daarbinnen.

Dit laatste betekent echter wel dat je - als je verbindingen wilt leggen tussen het verhaal en een gebeuren uit de dag of weekheel zorgvuldig moet zijn in de keuze van je verhaal. Een moraliserend of zelfs veroordelend vingertje is tussen de regels door al snel gegeven, terwijl een verhaal impliciet ook een manier van omgaan met de werkelijkheid kan uitdragen die nu juist niet is wat ons als goed voor onze -kinderen voor ogen staat. Bij dat alles verdient het bovendien veruit de voorkeur om het verhaal waar je de week mee wilt sluiten ook inderdaad te vertellen. Voorlezen scoort wat ons betreft een tweede plaats. Natuurlijk vraagt vertellen meer van jezelf.

Je moet je immers terdege voorbereiden om je het verhaal eigen te maken in de meest letterlijke zin van het woord. Het moet jouw verhaal worden, waarmee jij met kinderen de week wilt afsluiten. Terwijl je daarmee zelf weliswaar niets meer hebt waar je achter of in kunt wegkruipen (het verhalenboek), opent vertellen bovendien de mogelijkheid om het tot een verhaal van de hele groep te maken. Al vertellend kun je dan inspelen op hoorbare en vooral zichtbare reacties van kinderen.

Je kunt hen zo al vertellend meenemen de werkelijkheid van het verhaal in. Hun werkelijkheid en die van het verhaal kunnen zo samenvloeien.

Een stoel

Als je er ruimte voor hebt, kun je eventueel ook nog plaats inruimen voor een stoel: een vertel- of verhalenstoel (symbool). Het zal in elk geval een bijzondere stoel moeten zijn, een stoel met een bijzondere vorm die je normaal gesproken niet in een groepslokaal aantreft. Net als de kaars kan de stoel de hele week op een vaste plaats in het lokaal staan om alleen bij deze ene bijzondere gelegenheid een bijzondere functie te vervullen (ritueel): de plaats in de kring van waaruit verteld wordt.

De afsluiting

Als het verhaal verteld is, kun je - in de kring gezeten rond het kleed met de aan-

gestoken kaars - het ritueel van de weeksluiting afronden met het doven van de kaars. En zelfs van het doven van de kaars is met een kleine moeite iets bijzonders te maken.

Je kunt natuurlijk gewoon hard blazen, maar een kaarsendover in handen van bijvoorbeeld eenjarige uit de voorbije week maakt ook dit moment tot iets om naar uit te kijken.

WEEKAFSLUITING OP SCHOOLNIVEAU

Vrijdagmiddag. De schoolweek zit er weer

bijna op. Een gewone week: niets bijzonders gebeurd, alles ging zo zijn gangetje. Toch komen de kinderen van de eerste drie groepen - zoals iedere vrijdagmiddag voor ze naar huis gaan om het weekend te vieren (!) - een half uurtje bij elkaar om afscheid van de week te nemen.

Een 'gewoon' halfuurtje, zonder veel prenties.

Een moment om even tot rust te komen, de afgelopen dagen nog even de revue te laten passeren, even stil te staan en terug te kijken.

In de aula van de school staan de stoel'es in een grote kring opgesteld. De ruimte ziet er uitnodigend en rustgevend uit: geen schreeuwende flappen aan de muur van de eerder deze week gehouden ouderavond, geen tafels op elkaar langs de muur, gordijnen dicht en een rustig muziekje op de achtergrond. In het midden van de kring staat een flinke kaars op een tapijtje. Als alle kinderen een plaatsje hebben gevonden en het geroezemoes is verstomd, steekt een van hen de kaars aan: 'We laten nog even een lichtje schijnen over de afgelopen week.' Een van de leerkrachten vertelt een verhaal; een seizoengebonden verhaal. Of - als er de afgelopen week wél iets bijzonders is gebeurd - een verhaal dat op deze gebeurtenis inspeelt. Vertellen, niet voorlezen. Want het is van belang dat kinderen kunnen reageren: zo ontstaan er spontaan interactieve momenten.

Na het vertellen van het verhaal krijgen de kinderen de ruimte om te reageren. Waarvoor voelden ze zich geraakt, wat vonden ze er spannend aan, in welke personen of situaties herkenden ze zich? Het verhaal kan ook niet helemaal af verteld worden: het slot bedenkt de groep.

Wanneer de leerkracht klaar is met het verhaal, blaast een van de kinderen de kaars uit en blijft de hele groep nog even in stilte zitten. Om daarna iedereen een fijn weekend toe te wensen en maandagochtend weer gezond naar school te komen!

Peter Franken en Jan Simons werken als adviseur bij KPC Groep in 's-Hertogenbosch. KPC Groep werkt voor scholen en onderwijsorganisaties, voor landelijke, regionale en lokale overheden en voor bedrijven en instellingen.

Literatuur

Bakker, H., *Vieren op school*. Leeuwarden, 1996. Andree, Tr., e.a., *Feesten vieren in verleden en heden*.

Zoetermeer, 1997.

Kersten, Th., *Schoolli;d vieren*. Best, 1998.